

GIRĖNAS POVILIONIS

VARGONDIRBYSTĖS MENAS ŽEMAIČIŲ
VYSKUPIJOJE: TRADICIJOS IR GYVASIS PAVELDAS

Žemaitijoje, kaip niekur kitur Lietuvoje, išliko daugiausia senųjų vargonų, sukurtų iki Antrojo pasaulinio karo. Visoje Lietuvoje jų yra apie 450, dabartinėje Telšių vyskupijoje – per 100, o etnografinėje Žemaitijoje – apie 200. Dar daugiau, didžiama dabartinės Lietuvos bažnyčiose išlikusių vargonų statyti toms bažnyčioms esant Žemaičių vyskupijos sudėtyje (XVIII a. arba XIX a. viduryje – XX a. pradžioje). Keičiantis Žemaičių vyskupijos administracinėms riboms, kito vargondirbių ratas ir amatininkystės tradicijos.

PIRMOSIOS ŽINIOS APIE VARGONUS ŽEMAITIJOJE

Vargonai, kaip ir krikščionybė, kelią į Žemaitijos bažnyčias skynėsi sunkiai. Ankstyviausios rašytinės žinios apie vargonus ar vargonininkus aptinkamos senuosiuose vyskupų vizitacijų aktuose. Kražių bažnyčios 1579 m. vizitacijoje¹ minimi vargonai ir vargonų dalys zakristijoje². Apie tai, kad XVII a. pradžioje Kražiuose jau būta rimto vargonininko, liudija iš 1618 m. išlikęs „Kražių vargonininko sąsiuvinis“³. Varnių ka-

¹ *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, parengė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 1998, p. 243–245.

² Tikriausiai vargonai buvo blogos būklės, iš dalies išardyti.

³ Kražių vargonininko sąsiuvinis – tai vienintelis išlikęs Žemaitijos XVII a. katalikiškosios profesionalios muzikos rašytinis paminklas. Šiame muzikiniame rankraštyje, surastame ir iššifruotame tik pačioje XX a. pabaigoje, dominuoja mokomoji medžiaga, skirta vargonininko savirošai, bažnytinių dermių suvokimui, atlikimo technikos lavinimui. Plačiau žr. Jūratė Trilupaitienė, *Klavyrinė XVII amžiaus Lietuvos muzika*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.

tedroje 1609 m. taip pat būta vargonų⁴ – minimas nedidelis pozityvas⁵. Visgi neabejotinai viena svarbiausių datų Žemaitijos vargonų istorijoje buvo 1619-ieji, kuomet žymaus valstybės veikėjo grafo Jono Karolio Chodkevičiaus lėšomis Kretingos bernardinų vienuolyno bažnyčioje buvo pastatyti didieji vargonai⁶. Sprendžiant pagal vargonų fasado tipologiją ir tuometines kaimyninės Prūsijos vargondirbystės tradicijas, tai galėjo būti Karaliaučiaus meistrų šedevras⁷. Apskritai tuo metu tai buvo vieni pirmųjų aukšto profesinio lygio vargonų Lietuvoje: jie turėjo 2 manualus, pedalus ir net 36 registrus⁸. Pagal šiuos istorinių šaltinių pateiktus skaičius, Kretingos vargonai buvo didžiausi ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Net Vilniaus katedroje ir Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio (Bernardinų) bažnyčioje būta mažesnių vargonų⁹. Deja, Kretingos vargonai sunaikinti Antrojo pasaulinio karo metu. Dabar apie jų didybę liudija tik kelios išlikusios nuotraukos ir legenda, neva „vargonais pirmą kartą užgrojus, buvo toks garsas, kad net bažnyčios skliautai įskilę“; Žemaitijoje net vartotas palyginimas – „garsūs kaip Kretingos vargonai“. Tikriausiai vargonais

⁴ Rimantas Gučas, *Lietuvos vargonai*: Katalogas, Vilnius: Petro ofsetas, 2009, p. 485.

⁵ Pozityvu vadinami nedideli (iki 10 registrų), vieno manualo, be pedalu, nesudėtingai pernešami ar stacionarūs vargonai.

⁶ Compendium Omnium Documentorum Conventus Carolstadiensis ad S. Virginem Mariam Annuntiatam et S. Patrem Franciscum [...] dispositum Anno Domini 1769, in: Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, rankr. III 6242, l. 20r (dr. Liudo Jovaišos išrašas).

⁷ Istoriografijoje minima, kad vargonai 1619 m. buvo pirkti Karaliaučiuje už 16 000 florinų, paaukotų LDK etmono ir Žemaičių seniūno grafo Jono Karolio Chodkevičiaus (Konradas Kaveckas, „Vargonai Lietuvoje“, in: *Muzikos barai*, Vilnius, Nr. 3, p. 65–69).

⁸ 1806 m. Kretingos bažnyčios vizitacijos dokumentuose vargonai įvardijami taip: „trijų klaviatūrų, 36 balsų, reikalauja didelio remonto [...]“. – Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – *LVA*), f. 669, ap. 2, b. 221, l. 624.

⁹ 1595 m. Vilniaus katedroje pastatyti vargonai kainavo daugiau nei 10 000 auksinų ir sudegė 1610 m., o už Kretingos vargonus sumokėta net 16 000 auksinų; šiek tiek mažesni (29 registrų) vargonai 1614 m. Vilniaus bernardinų bažnyčioje buvo įgyti to paties Jono Karolio Chodkevičiaus lėšomis. – Rimantas Gučas, *op. cit.*, p. 530.

GIRĖNAS POVILIONIS. VARGONDIRBYSTĖS MENAS ŽEMAIČIŲ
VYSKUPIJOJE: TRADICIJOS IR GYVASIS PAVELDAS

KRETINGOS VIEŠPATIES APREIŠKIMO ŠVČ. MERGELEI MARIJAI BAŽNYČIOS VARGONAI
IKI 1940 M. Nuotrauka iš Kretingos muziejaus

užgrojus visų registrų *tutti*, žmonėms pasirodė itin garsu ir baugu, nes nieko panašaus jie negalėjo būti girdėję.

Žymiai mažesniais, tačiau unikaliais 1680 m. nežinomo meistro sukurtais vargonais – *pozityvu* – Kretingos bernardinų (dab. pranciškonų) bažnyčia gali didžiuotis ir šiandien. Bažnyčios koplyčioje 2004 m. buvo restauruoti iš Gintališkės bažnyčios perkelti vargonai. Tai – labiau saloninio, o ne bažnytinio tipo instrumentas, į Gintališkės bažnyčią veikiausiai perkeltas iš kokio nors netolimo dvaro. Šiandien šie ne tik

KRETINGOS VIEŠPATIES APREIŠKIMO
ŠVČ. MERGELEI MARIJAI BAŽNYČIOS
KOPLYČIOS VARGONAI.
Girėno Povilionio nuotr.

amžiumi, bet ir tipologija unikalus vargonai yra seniausi veikiančys Lietuvoje. Taip pat tai yra vieninteliai veikiančys vargonai su trumpąja oktava¹⁰ bei į bosą ir diskantą išskaidytais registrais¹¹.

XVII a. – XVIII a. I pusėje Žemaitijos bažnyčiose dažniausiai būdavo tik nedideli skrynios formos vargonai. Tokių vargonų fragmentus prieš dešimtmetį teko rasti Šilalės rajono Tenenių ir Pajūrio bažnyčių palėpėse. Apie anuomet muzikavimui naudotus vargonus platesnės rašytinės žinios siekia XVII a. I pusę. Pradžioje instrumentų būta nedaug: 1621 m. vizitacijos aktuose paminėtas tik 7 balsų pozityvas Kražiuose ir nauji 12 balsų vargonai medinėje Šiaulių parapinė-

¹⁰ Trumpoji oktava – tai nepilnų tonų (be pustonijų) didžioji oktava, tonai – CDEFGA.

¹¹ Į bosinę ir diskantinę dalis išskaidytus registrus turinčių senųjų vargonų Lietuvoje daugiau nėra žinoma. Bosinė dalis baigiasi ties H, o diskantinė prasideda nuo C¹.

je bažnyčioje¹². XVII a. II pusėje vargonai Žemaitijoje jau nebebuvo retenybė: 1675–1677 m. vizitacijos aktuose minimi pozityvai Kražių¹³, Laukuvos¹⁴, Gaurės¹⁵, Ariogalos¹⁶ ir kt. bažnyčiose, taip pat nurodoma, kad už senųjų Šiaulių bažnyčios vargonų taisymą sumokėta net 800 aukšinių¹⁷. Tai, kad vargonai tuomet jau buvo tapę privaloma bažnyčios įrangos dalimi, liudija ir 1676 m. Žvingių bažnyčios vizitacijos akte įrašytas itin griežtas paliepimas klebonui, kad „bažnyčiai turi įgyti vargonus, paprastai vadinamus pozityvu“¹⁸, ir 1676 m. vasario 8 d. nurodymas Akmenės klebonui, galintis būti aktualus ir šiandien: „vargonus-pozityvą, kadangi jis sugedęs, gerbiamasis klebonas turės būtina sutaisyti, kad bažnyčioje nebūtų tylima“¹⁹.

VARGONDIRBIAI IR VARGONAI XVIII A.

Iki XVIII a. pabaigos tarp Žemaitijoje vargonus stačiusių vargondirbių dažniausiai minimi Vilniaus, rečiau – Rytų Prūsijos ar Kuršo amatininkai. Pavyzdžiui, 1761 m. naujus 8 balsų vargonus Kurtuvėnų bažnyčiai²⁰ padirbino vilniečiai **Joachimas Friedrichas Scheelis** kartu su **Liudviku Klimavičiumi** (Klimowicz)²¹. XVIII a. pabaigoje Kurtuvėnuose pastačius naują bažnyčią, vargonus sukūrė Žemaičiu pasi-

¹² *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, parengė Liudas Jovaiša, (ser. *Fontes historiae Lituaniae*, 11), Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 24, 107.

¹³ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys, (ser. *Fontes historiae Lituaniae*, 10), Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 343.

¹⁴ *Ibid.*, p. 171.

¹⁵ *Ibid.*, p. 177.

¹⁶ *Ibid.*, p. 389.

¹⁷ *Ibid.*, p. 477.

¹⁸ *Ibid.*, p. 192.

¹⁹ *Ibid.*, p. 436.

²⁰ Rita Regina Trimonienė, „Iš Šiaulių aristokratijos gyvenimo. Nagurskių giminė“, in: *Šiaurės Lietuva*, Šiauliai, 1994, p. 46.

²¹ Kurtuvėnų bažnyčios 1806 m. vizitacijos aktas, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 446–446v.

KURTUVĖNŲ BAŽNYČIOS VARGONAI. Alfredo Simonavičiaus nuotr.

vadinęs **Matas Račkauskas** (Raczkowski, minimas 1787–1803 m.). Įdomu, kad dokumentuose jis dažniausiai pasivadina ne vargondirbiu, o Žemaitijos kunigaikštystės architektu. Remiantis archyviniais dokumentais, Račkauskui galima priskirti ir Joniškėlio bažnyčios vargonų (1803²²) autorystę. Šis meistras taip pat prisidėjo prie Troškūnų bažnyčios vargonų, kurių autoriumi laikomas vilnietis **Nicolaus Jantzonas**

²² Joniškėlio bažnyčios veiklos dokumentai, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – *VUB RS*), f. 201-104, l. 21.

(Mikołaj Janson, Jantzen, 1720–1791), statymo (1787–1789)²³. Savo fasadu ir dispozicija (registrais) beveik identiškai tuo pačiu metu (1789) pastatyti vargonai Tytuvėnų bernardinų bažnyčioje, kurie taip pat gali būti priskirti Jantzonui²⁴. Tas pats Jantzonas 1764 m. naujus vargonus pastatė Linkuvos bažnyčioje.

Kiek vėliau, 1795 m., Vilniuje minimas iš Žemaitijos kilęs meistras **Karolis Bartkevičius** (Bortkiewicz), Motiejaus sūnus, tuo metu priėmęs Vilniaus miestiečio teises²⁵.

Iš Kuršo meistrų minėtinas **Johannas Golanderis**, 1712 m. pastatęs vargonus Joniškyje, 1742 m. Tveruose²⁶ (nė vieni neišliko), o 1735 m. minimas Vilniaus liuteronų bendruomenėje. 1716 m. Kuršo meistras **Ireneusz** (Oreneusz?) **Guldynskis** remontavo Kretingos bernardinų bažnyčios vargonus²⁷. Meistras iš Prūsijos miesto Fromborko (vok. *Frauenburg*, dab. Lenkija) **Paulius Froelichas**²⁸ (Paul Frölich, Paweł Frelich, 1720–1775), keliaudamas į Kuršą²⁹, pakeliui gavo užsakymų ir Žemaitijoje (Kretingoje, Alsėdžiuose). 1759 m. birželio 3 d. jis su tais pačiais Kretingos bernardiniais sudarė kontraktą dėl bažnyčios

²³ Remiantis naujausiais archyvinių šaltinių ir fizinių vargonų tyrimais, galima manyti, kad Račkauskas Troškūnuose darė vargonų prospektą arba organizavo vargonų statybos darbus.

²⁴ Remiamasi naujausiais archyvinių šaltinių tyrinėjimais ir išlikusių Tytuvėnų bei Troškūnų vargonų tyrimais iš natūros.

²⁵ Euzebiusz Łopaciński, *Materialy do dziejow rzemiosla artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*, Warszawa: Wydawnictwo Państwowego Instytutu Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków, 1946, punktą 1014.

²⁶ Mindaugas Paknys, „Vargonų meistrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, in: *Menotyra*, 2001, Nr. 2, p. 58.

²⁷ „Organ reparaował Pan Oreneusz [Ireneusz?] Guldynski z Kurlandyi, za co wyplacono Tynf. 4300 [4500?]“, – Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego, rankr. III 6242, l. 85v (dr. Liudo Jovaišos išrašas). Istoriografijoje šis meistras užrašomas ir kitaip: „Irenijus Čuvinskas“ (Konradas Kaveckas, *op. cit.*).

²⁸ Werner Renkewitz, Jan Janca, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreussen 1633 bis 1944*, t. 1, Würzburg: Verlag Weidlich, 1984, p. 150, 297–298.

²⁹ 1759 m. jis apsisustojo Kuldygoje (vok. *Goldingen*, dab. Latvija), kur praleido didžiąją gyvenimo dalį iki mirties.

PAŠUVIO BAŽNYČIOS VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

vargonų remonto³⁰, o 1767 m. už 190 muštinių talerių padarė 10 balsų³¹ vargonus Alsėdžių bažnyčiai³² (nė vieni neišliko).

Apie 1770–1780 m. sukurti saloninio tipo Adakavo bažnyčios vargonai. Vadovaujantis instrumento tyrimais ir analogais, jie gali būti priskirti žymiam Karaliaučiaus meistrui **Adamui Gottlobui Caspariniui**. Taip pat iš Rytprūsių (Tilžės) kilęs, 1778–1806 m. Rygoje gyvenęs meistras **Theodoras Tiedemanns** (Thiedemann, Tydyman, Tjdemann, ~1743 – po 1806) 1801 m. pastatė 10 balsų vargonus Pašuvio bažnyčioje³³. Ankstyviausi žinomi šio meistro vargonai pastatyti 1777 metais

³⁰ Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego, rankr. III 6242, l. 135v (dr. Liudo Jovaišos išrašas).

³¹ Alsėdžių bažnyčios 1806 m. vizitacijos aktas, in: *LVI A*, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 578.

³² Šaltinyje įvardijamas kaip puikus meistras (*arcydokonały organmajster*) katalikas iš Kuldygos (*Goldingen*), – Alsėdžių parapiinės bažnyčios archyvas, Alsėdžių bažnyčios 1764–1858 m. išlaidos, lapai nenumeruoti. Žr. Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 56.

³³ Pašuvio bažnyčios dokumentai, in: *VUB RS*, f. 203-9, l. 67. Vargonai kainavo 300 muštinių talerių, pastatyti kun. Dionizo Straševičiaus lėšomis.

Pomeranijoje – Penekovo (vok. *Pennekow*, lenk. *Pieńkowo*, dab. Lenkija) bažnyčioje³⁴. Lietuvoje dar išliko 1804 m. jo sukurti 6 registrų vargonai Kaimelio (Kidulių seniūnija) bažnyčioje³⁵.

Rytprūsių arba Kuršo meistro rankai priskirtini Liolių bažnyčios vargonai (1808). Prielaida daroma vadovaujantis tuo, kad Lietuvoje dirbę meistrai dažniausiai rašė lenkiškai arba pramaišiu su lotynų kalba, o ant Liolių vargonų vamzdžių esantys įrašai padaryti taisyklinga vokiečių kalba, kuri mūsų krašto meistrų instrumentams nebūdinga.

VARGONDIRBIAI IR VARGONAI XIX A. I PUSĖJE

Nuo XIX a. aptinkama daugiau vietinių Žemaitijos vargondirbių pavardžių. Apie vargondirbį **Tomą Pranciškų Dreinovskį** (Tomas Franciskus Dreynowski, minimas 1809 m.) sužinome tik iš jo statytuose vargonuose Lėno (vok. *Lehnen*, latv. *Lēnas*, dab. Latvija) bažnyčioje išlikusio įrašo³⁶, kuriame jis save taip pat vadina Žemaitijos kunigaikštystės vargonų architektu. Šis 1809 m. sukurtas 12-os registrų³⁷ instrumentas yra kol kas vienintelis žinomas jo darbas.

XIX a. pradžioje Žemaitijoje buvo gerai žinomas vietinis meistras **Juozapas Vaiciulevičius** (Józef Woyciullewicz, Wojciulewicz, Wajciulewicz, minimas tarp 1806 ir 1821 m.). Pagal kontraktą Švėkšnos katalikų bažnyčioje 1806 m. jis pastatė 12 balsų vargonus³⁸. Išliko

³⁴ Martino Rosto informacija. Įdomu tai, kad Penekovo bažnyčios vargonų prospektas labai panašus į Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklai būdingą mažųjų vargonų tipą.

³⁵ Įrašas vargonų oro skirstymo dėžės viduje: „An[n]o 1804 den [z]8ten Septemb. ist / diese Orgel von den Orgelbauer / Theodor. Tiedemann. ververtiget worden / in Kau[ij]melshen Paalö“).

³⁶ „Ten Organ z Robiony Przez [...] Pana Tomasa, Franciska, Dreynowskiego, architekta, organ[u]. Xstwa Zmuyckiego 1809 Roku.“

³⁷ Lėno bažnyčios 1820 m. vizitacijos aktas, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 222, l. 477–478.

³⁸ Švėkšnos parapijos dokumentai, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 456, l. 245–246 (sutartis su meistru ir dispozicija). Gali būti, kad šie vargonai XX a. pradžioje, statant naują Švėkšnos katalikų bažnyčią, perkelti į to paties miestelio evangelikų liuteronų bažnyčią, nes sutampa dabar liuteronų bažnyčioje stovinčių vargonų registrai (instru-

EIGIRDŽIŲ BAŽNYČIOS VARGONAI. Aloyzo Petrašiūno nuotr.

1821 m. jo statyti vargonai Varnių katedroje³⁹ (1 manualas, 16 registru). Yra žinoma, kad maždaug tuo metu (1826) Varniuose būta mechaniko, dirbusio fortepijonus ir vargonus⁴⁰.

Net iki XIX a. vidurio Vilniaus vėlyvojo baroko mokyklos vargondirbystės tradicijas savo kuriamuose vargonuose išlaikė Žemaitijoje dirbęs meistras **M. Gaurilavičius** (arba Paurylavičius, Pauryllowicz, Gawryllowicz, minimas 1835–1852 m.). 1835–1836 m. jis naujus vargonus padirbino Egidžių bažnyčiai⁴¹, o apie 1852-uosius remontavo vargonus Viešvėnų bažnyčioje⁴². Skuodo bažnyčioje Tauragės meistras

mentas išliko fragmentiškai), o vargonų fasado ir instrumento sukūrimo laikmetis panašus į XIX a. pradžią.

³⁹ Vargonų viduje raudonu pieštuku įrašyta: „R^u 1821 Zbudowany“. Istoriografijoje minima vargonų pastatymo data 1817 m., tačiau nenurodomas pirminis šaltinis, todėl ji gali būti netiksli (Konradas Kaveckas, *op. cit.*, p. 68; Juozas Žilevičius, „Vargonų statyba Lietuvoje“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 33, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, p. 131).

⁴⁰ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 18-228, l. 202.

⁴¹ Rimantas Gučas, *op. cit.*, p. 45, 166.

⁴² Mindaugas Paknys, „Vargonai“, in: *Viešvėnai: istorija ir dailės paminklai*, su-

Frydrichas Karolis Štramplėris (Fridrik Karol Sztramplėr) 1849 m. pastatė naujus 13 registrų vargonus⁴³ (neiškiko), kurie turėjo net du liežuvėlinius registrus: *Vox Humana* ir *Trompete*. Vos dešimtmečiu anksčiau (1839) nežinomo meistro sukurti Žemalės bažnyčios vargonai turi labai panašią dispoziciją, kurioje yra ir šiedu registrai. Galbūt tai to paties meistro Štramplėrio kūrinys⁴⁴?

Jau minėto Theodoro Tiedemanno sūnus Johannas Theodoras taip pat buvo vargonų meistras. Jis 1807 m. minimas Kuršė (Tukume), o nuo 1835 m. įsikūrė Šiaulių apylinkėse. Vienus didžiausių ir vertingiausių vargonų jis sukūrė 1835 m. Ventspilio Šv. Mikalojaus bažnyčiai (Latvija)⁴⁵.

T. Tiedemanno vaikaičiai (veikiausiai Johanno Theodoro sūnūs) Theodoras, Alexanderis ir Franzas taip pat buvo vargonų meistrai, kurie ganėtinai daug dirbo Lietuvoje. Neįvardinti broliai Tiedemanai 1844 m. taisė ir perstatė vargonus Kretingos bernardinų bažnyčioje⁴⁶. Vadovaujantis fragmentiškai išlikusių Dambavos (~1830) ir Juozapavos (~1830) vargonų tyrimais, jiems galima priskirti ir šių bažnyčių instrumentus. Tiedemannai darbavosi ir Vilniaus vyskupijoje. 1837–1839 m. J. T. Tiedemannas su sūnumis Theodoru ir Franzu perstatė ir padidino Vilniaus Šv. Jono bažnyčios didžiuosius vargonus (atvežtus iš Polocko). T. Tiedemannas 1844 m. taisė vargonus Vilniaus liuteronų bažnyčioje.

darytojai Adomas Butrimas, Laima Spelskienė, (ser. *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 28), Vilnius, 2002, p. 88–89.

⁴³ Sutartis (1848 m.) su Tauragės vargonų meistru Fridriku Karoliu Sztramplėriu dėl naujų vargonų pastatymo Skuodo bažnyčioje, in: *Skuodo parapijos aukų ir išlaidų registravimo knyga sudegusios bažnyčios atstatymo darbų metu, 1836–1852 m.*, in: *VUB RS*, f. 196-50, l. 29. Tai vieninteliai žinomi Tauragės meistro Štramplėrio padirbinti vargonai. Nei žinių apie šį meistrą, nei kito meistro tokia ar panašia pavarde istoriografijoje neaptikta.

⁴⁴ Žemalės ir Skuodo bažnyčių instrumentai – vieninteliai žinomi XIX a. I pusės vieno manualo vargonai Lietuvoje su dviem liežuvėliniais balsais. Analogų neaptikta nei Latvijoje, nei Lenkijoje, tačiau Švedijoje (Linčiopinge) gyvenusio meistro Pehro Schörlino (1736–1815) vargonuose šiedu registrai beveik visada būdavo kartu. Galbūt tai Švedijoje pasimokiusio meistro kūrinys?

⁴⁵ Martin Rost, *Orgellandschaft Latvia*, [Kompaktinės plokštelės knygelė], Detmold: Musikproduktion Dabrigen und Grimm, 2008, p. 14.

⁴⁶ Rimantas Gučas, *op. cit.*, p. 248.

Jis dokumentuose vadinamas „instrumentinių darbų menininku / dailininku“ (*художник инструментных дел*)⁴⁷. A. Tiedemannas 1853 m. pastatė vargonus Vilniaus liuteronų bažnyčios kapinių koplyčioje⁴⁸. F. Tiedemannas (Tytman, „vilnietis menininkas“) 1867 m. naujus vargonus pastatė Tverečiaus bažnyčioje⁴⁹.

Tikriausiai iš Kuršo buvo atvykęs vargonų meistras ir mechanikas **Feliksas Gimbutas**, 1820 m. padaręs vargonus Šiaulių bažnyčioje⁵⁰. Tačiau daugiau žinių apie jį neturima. 1826 m. Dotnuvos bažnyčioje naujus vargonus pastatė brolis bernardinus **Modestas Miknevičius** (Michniewicz)⁵¹. Tikriausiai pastarasis meistras 1826–1827 m. remontavo Gardino bernardinų bažnyčios vargonus (minimas kaip brolis Modestas)⁵². Patyrinėjus išlikusius vargonus Dotnuvoje, matyti, kad šis meistras nebuvo vargondirbys profesionalas, o tik nagingas stalius vienuolis. Šiuose vargonuose metalo vamzdžių litavimo siūlės nelygios, fasadinių registro *Principal 16'* vamzdžių burnelės keistai per aukštos, o ir registro *Trompete 16'* pėdų buvimas šiame vos vieno manualo be pedalių instrumente neturi analogų. Tačiau iš esmės tai įdomus, vertingas ir Lietuvos vargonų meno istorijoje unikalus instrumentas.

VARGONDIRBIAI IR VARGONAI XIX A. II PUSĖJE – XX A. PRADŽIOJE

Šiuo laikotarpiu Žemaičių vyskupijoje gana daug naujų vargonų pastatė Latvijos meistrai. Dauguma jų buvo vokiečių kilmės, nuolatiniam gyvenimui apsistoję ir dirbtuves įkūrę Latvijoje.

⁴⁷ Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 541.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Povilas Spurgevičius, „Tverečiaus Švč. Trejybės bažnyčia ir augustinų vienuolynas“, in: *Tverečiaus kraštas*, sud. Irena Seliukaitė ir kt., Vilnius: Diemedžio leidykla, 2001, p. 47.

⁵⁰ Biblioteka Narodowa w Warszawie, rankr. II 10648, t. 2, l. 223.

⁵¹ Įrašas vargonų viduje, oro skirstymo dėžėje. Tai vieni paskutiniųjų vėlyvojo baroko dispoziciją turinčių vargonų Lietuvoje (prospektas klasicistinis).

⁵² Marcin Zgliński, „Budownictwo organowe na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego do około 1850 roku w świetle najnowszych badań“, in: *Muzyka*, Warszawa, 2003, t. 3, p. 93.

Pirmasis Latvijos meistras, Žemaičių vyskupijoje pradėjęs statyti naujus vargonus, buvo vokiečių kilmės, Latvijoje (Salduje) gimęs vargondirbys **Carlas Peteris Otto Herrmannas** (1807–1868)⁵³. Gyvendamas Latvijoje, maždaug nuo 1830 m. greta vargonininko veiklos jis užsiėmė vargonų remontu, o maždaug nuo 1840 m. – naujų vargonų statymu. Savo vargonų dirbtuvę buvo įkūręs Liepojoje. Latvijoje, Lietuvoje ir aplinkinėse šalyse jis pastatė apie 80 vargonų bažnyčioms⁵⁴ bei apie 50 pozityvų mokykloms⁵⁵. Su C. P. O. Herrmannu dirbęs jo sūnus **Carlas Alexanderis Herrmannas** (1847–1926(8?)), kuris po tėvo mirties perėmė dirbtuvę Liepojoje, taip pat pastatė naujų vargonų Lietuvoje⁵⁶ – Skaistgirio (po 1862), Rudiškių (1868–1869), Laukžemės (1869), Vandžiolalos (XIX a. pab.) bažnyčiose.

Lietuvoje seniausi C. P. O. Herrmanno pastatyti vargonai yra išlikę Kalnelio kapinių koplyčioje (Joniškio r.): jie datuojami 1855 m., infor-

⁵³ C. P. O. Herrmannas 1821 m., būdamas vos 14 metų, vargonų statybos amato pradėjo mokytis pas meistrą R. Burhardą (vardas ir gyvenimo metai nežinomi) Rygoje, nuo 1824 m. Rygoje pradėjo dirbti vargonininku, po to iki 1830 m. buvo išvykęs vargonuoti į Sankt Peterburgą. Grįžęs į Latviją, 1830–1835 m. vargonavo Kandavos bažnyčioje, 1836–1843 m. – Duobelėje, nuo 1844 m. – Liepojos Šv. Onos bažnyčioje (Latvijos vargonų restauratoriaus Alvio Melbārdžio informacija).

⁵⁴ C. P. O. Herrmanno statyti vargonai Latvijoje – Duobelėje (1864), Ventspilyje (1865), Zaleniekuose (1865); Lietuvoje – Alkiškiuose (1865), Joniškyje (1859), Kalnelyje (1855), Lenkimuose (XIX a. vid.). Pastarųjų (Lenkimų bažnyčios) vargonų autorystę įrodančių rašytinių dokumentų nėra, tačiau ištyrus instrumentą galima manyti, kad tai – C. P. O. Herrmanno darbas.

⁵⁵ Žymiausias meistro darbas – kartu su sūnumi perstatyti, nuolatos tobulinti ir didinti Liepojos Švč. Trejybės bažnyčios vargonai. Pirminę šių vargonų dalį sudarė 1779 m. meistro Heinricho Andreaso Contiuso (1708–1792) pastatytas instrumentas (2 manualai, pedalai, 38 registrai), kuriame dalis vamzdžių ir fasadas buvo iš dar senesnių – 1758 m. meistro Johanno Heinricho Joachimo (1696–1762) vargonų. Herrmannai Liepojos vargonus iš viso perstatė šešis kartus (1844, 1863, 1867, 1871 ir 1874), po perstatymų ir tobulinimų registrų skaičius išaugo iki 77. Vėliau, 1885 m., šiuos vargonus perstatė meistras Barnimas Grünebergas (1828–1906) iš Ščecino, registrų skaičių padidindamas iki 131. Iki 1912 m. tai buvo didžiausi mechaniniai vargonai Europoje.

⁵⁶ C. A. Herrmannas vargonus daugiausia statė Latvijoje (pavyzdžiui, bendras darbas su tėvu Liepojoje, vargonai Jūrkalnėje ir Salduje). 1876 m., pastatęs kelerius naujus vargonus Sankt Peterburge (pavyzdžiui, Jėzaus bažnyčioje), keliems dešimtmečiams persikėlė į šį miestą ir užsiėmė įvairių muzikos instrumentų pardavimu.

RUDIŠKIŲ BAŽNYČIOS VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

macija apie meistrą įrašyta vargonų dumplių viduje. Tai nedidelis pozityvas, kurį sudaro 1 manualas ir 4 registrai. Tokio tipo instrumentus šis meistras paprastai dirbino Latvijos mokykloms. Kaip minėta, nedidelių pozityvų C. P. O. Herrmannas buvo sukūręs per 50, tačiau Lietuvoje tai vienintelis žinomas išlikęs pavyzdys. Kalnelyje esantis instrumentas yra saloninis, kartotinio tipo, galima sakyti – tiražuotas, tačiau sumeistruotas itin profesionaliai, iš kokybiškų medžiagų. Vis dėlto šių vargonėlių statyboje panaudota ir pigesnių to meto naujovių – pavyzdžiui, dalis vamzdžių pagaminti iš cinko, o ne brangesnės alavo-švino skardos. Šių vargonų kartotinį tipą liudija nepriekaištingi mechanikos ir vamzdyno darbai, juodmedžio ir kaulo klaviatūra. Instrumento traktūra – mechaninė, oro skirstymo dėžė – sklendinė, dumplės – vienos, lygiagrečių klosčių, dumiamos mechaniškai koja.

Lietuvoje didžiausi C. P. O. Herrmanno vargonai stovi Jonišio miesto bažnyčioje (2 manualai, pedalai, 24 registrai)⁵⁷. Šie vargonai nuo kitų tuo metu Lietuvoje statytų instrumentų skiriasi liuteroniškoms

⁵⁷ Vargonų autorystę Jonišio bažnyčioje liudija įrašas vargonų viduje ant priekinio skydo medinio rėmo.

JONIŠKIO BAŽNYČIOS VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

bažnyčioms būdingesne dispozicija – tai 16 pėdų registro naudojimas manuale⁵⁸. Kitas dažnas C. P. O. Herrmanno vargonų bruožas – tai specifinių įrenginių (akustinio būgno, kartais ir varpelių, kurie buvo būdingesni barokiniams instrumentams), įmontavimas. C. A. Herrmannas, galima sakyti, tęsė tėvo tradicijas, pavyzdžiui, ilgai naudojo seno tipo pleištinės dummies. Jo (kaip ir tėvo) instrumentams būdinga klasikinių vargonų dispozicija, gana skardaus, kieto garso intonavimas.

Meistrų Herrmannų instrumentų metaliniai ir mediniai vamzdžiai pasižymi profesionalia gamyba, gerai intonuoti, subtiliai skamba jų laisvo virpėjimo liežuvėliniai registrai⁵⁹ (panašiai kaip fisharmonijoje ir akordeone).

⁵⁸ 16 pėdų registras dažniausiai naudojamas vargonų pedalų klaviatūroje. Todėl manoma, kad tokį Joniškio vargonų sprendimą lėmė tai, kad visi Lietuvoje pastatyti meistro C. P. O. Herrmanno vienmanualiai (vienos klaviatūros) instrumentai neturi pedalinės klaviatūros, bet turi 16 pėdų registrą, sumontuotą manualinėje klaviatūroje.

⁵⁹ Liežuvėliniuose registruose garsas išgaunamas liežuvėliais. Šie registrai atkuria pučiamųjų nefleitinių instrumentų tembrus, imituodami tuos pučiamuosius instrumentus, kurių garso išgavimo šaltinis yra liežuvėlis (pvz., obojus, klarnetas, fagotas) arba pūstukas (kandiklis, pvz., trimitas, tūba, valtorna). Vargonuose pagrindinių balsų grupę sudaro fleitiniai registrai, jų garso išgavimo būdas yra kaip paprasto švilpuko. Reikia pastebėti, kad Lietuvoje dažni vargonai neturi liežuvėlinių registru.

Nuo XIX a. vidurio su Lietuva ryšių turėjo Rygos vargonų meistrai Martinai. Tiksliai nėra žinoma, su kokiais vargonais Lietuvoje susijęs **Augustas Friedrichas Martinas** (1808–1892), tačiau kol visų to laikmečio vargonų Lietuvoje autorystė nėra įrodyta, atmesti fakto apie jo darbą Žemaičių vyskupijoje negalima. A. F. Martinas į Rygą atvyko

MEISTRO EMILIO MARTINO DIRBTUVĖS EMBLEMA. Girėno Povilionio nuotr.

1837 m. iš Tiuringijos (Erfurto apylinkių) kaip vargondirbio Siegfriedo Hesse pameistrystės⁶⁰. Rygoje A. F. Martinas pasiliko ir įkūrė savo dirbtuvę. Yra žinoma, kad Latvijoje, Lietuvoje, Estijoje, Rusijoje bei Lenkijoje jis pastatė apie 70 vargonų bažnyčioms ir apie 20 mokykloms. Didžiausias jo kūrinys – 1883 m. pastatyti didieji (3 manualų su pedalais, 31 registro) vargonai Rygos Šv. Gertrūdos bažnyčioje.

Tuo tarpu A. Martino sūnus, vargonų meistras Emilis Martinas (1848–1922), Lietuvoje paliko akivaizdų pėdsaką. Jis tęsė tėvo vargondirbystės tradicijas, perėmė jo dirbtuvę, o vėliau ją pavadino firma „Martin & Co“. E. Martinas savo vargonuose diegė naujausią to meto vargonų valdymo technologiją – pneumatinę traktūros sistemą. Įvairias mechanikos dalis ir vamzdžius E. Martinas pirkdavo Vokietijoje, o dirbtuvėje vargonus tik surinkinėjo. Latvijoje šio meistro vargonų išliko Liepojos Šv. Juozapo katalikų katedroje (1904), Rygos Šv. Alberto (1912) bei keliose kitose bažnyčiose. Didžiausius vargonus E. Martinas pastatė Rygos Šv. Jokūbo katedroje (1913). Lietuvoje žinomi išlikę jo

⁶⁰ Paul Campe, „Die Baugeschichte und das Kircheninventar der reformierten Kirche zu Riga“, in: *Chronik der deutsch-reformierten Gemeinde in Riga*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1933, p. 108; Paul Campe, *Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400/1850*, t. 1, Stokholm: [s. l.], 1951.

instrumentai stovi Kulių (1903), Alsėdžių (1904), Medingėnų (1907), Gruzdžių (1910), Pajstrio (1912), Kelmės (1913) ir kt. bažnyčiose.

Tėvas ir sūnus Herrmannai, galima sakyti, vientsiai plėtojo vargon-
dirbystės tradiciją, o meistrų Martinų vargonams būdingas skirtingas
braižas. Pavyzdžiui, A. F. Martinas naudojo sklendinę oro dėžių sistemą
ir mechaninę traktūrą, o jo sūnus buvo vienas pirmųjų meistrų Latvijoje,
pradėjęs naudoti modernią pneumatinę traktūrą ir kėgelines oro skirs-
tymo dėžes. Ši sistema buvo pranašesnė, nes leido laisviau ir erdviau
išdėstyti vargonų oro dėžes, suminkštino klaviatūros mechaniką, t. y.
klavišų paspaudimas tapo lengvesnis. A. F. Martino vargonams būdin-
ga klasikinė dispozicija ir skam-
besys, o E. Martino – vėlyvojo
romantizmo orkestrinis spalvin-
gumas, minkšto ir sodraus garso
intonavimas.

Svarbią vietą Lietuvos ir Lat-
vijos vargondirbystės meno isto-
rijoje užima iš Tiuringijos kilusio
ir Latvijoje bei Lietuvoje dirbusio
meistro Friedricho Weissenborno
(minimas 1864–1899 (1901?) m.)
veikla. Šis meistras buvo tiesiogiai
susijęs su vargondirbiu A. F. Mar-
tinu – 1864 m. Weissenbornas
minimas A. F. Martino dirbtuvėje
Rygoje. 1868 m. Weissenbornas
įkūrė savo dirbtuvę Krustpilyje, vėliau – Jėkabpilyje. Dabartinės Latvijos
ir Lietuvos bažnyčiose jis pastatė, perstatė ir rekonstravo apie 80 var-
gonų. Lietuvoje Weissenborno instrumentų išliko Biržų evangelikų
reformatų (1873), Čedasų (1883), Mosėdžio (~1885), Šeduvos (1890),
Joniškėlio (1892), Rozalimo (1893) bažnyčiose. Latvijoje pirmieji jo
vargonai pastatyti Asarės bažnyčioje (1865), vėliau sukurti vieni geriau-
sių jo instrumentų išliko Ėvelės ir Kalupės bažnyčiose (XIX a. pab.).

Weissenborno instrumentai turi panašumo su Lietuvos vargondir-

BIRŽŲ BAŽNYČIOS VARGONAI.
Girėno Povilionio nuotr.

bio Juozapo Radavičiaus darbai. Tačiau vieni svarbiausių Weissenborno skiriamųjų bruožų, nebūdingi lietuvių meistrams, – tai liežuvėliniuose registruose naudojami laisvo virpėjimo liežuvėliai (tokius naudojo ir Liepojos meistrai Herrmannai) bei ypač reta registro *Gambe* vamzdžių menzūra – piltuvėlio formos slankiojanti viršūnė. Weissenborno mažiesiems (1 manualo) instrumentams būdinga klasikinių vargonų dispozicija, didiesiems (2 manualų) – romantinė; tačiau abiem atvejais vamzdžių intonavimas yra gana skardus, kieto ir aštraus, net rėkiančio garso.

Netoli Latvijos esančių Viekšnių bažnyčioje yra išlikę Latvijos vargonų meistro **Kasparo Skersteno** (1860–1928) vargonai. Šis meistras dažniausiai vargonus remontuodavo, nemažai darbavosi minėto meistro E. Martino firmoje⁶¹. Skersteno vargonų firma dirbino bažnytinius, mokyklinius ir koncertinius vargonus su tuometine modernia pneumatine bei elektrine traktūra. Vamzdžius, griežykklas, įvairias mechanikos dalis Skerstenas pirkdavo specializuotose Vakarų Europos vargonų dalių įmonėse, o vargonus iš jų surinkinėjo pats. Veikersheime (vok. *Weikersheim*, Vokietija) veikiančios vienės žymiausių vargonų firmos „August Laukhuff“ archyve išlikę dokumentai liudija, kad 1923 m. Skerstenas iš jos pirkė įvairias vargonų dalis ir vamzdžius. Pastebėta, kad šios dalys atitinka Viekšnių vargonų (1924) dispoziciją⁶², kuri labai panaši į to paties meistro darbo instrumentą Skujenės (Latvija) liuteronų bažnyčioje; šių dvejų vargonų fasadai taip pat beveik identiški.

XX a. pradžioje Lietuvoje aptinkamas dar vienas latvių meistras – **Andrejs Sunaklis** (Sunaklist, 1875–1971), dirbtuvę turėjęs Jėkabpilyje. Latvijoje tarp žinomų šio meistro vargonų – XX a. I pusėje pastatyti vargonai Bauskės katalikų ir Zastos liuteronų, 1949 m. – Rygos adventistų bažnyčiose. Lietuvoje XX a. pradžioje jo pastatyti gana nemaži vargonai (2 manualai su pedalais, 19 registrai) išliko Pašvitinio (Pakruojo r.) Švč. Trejybės bažnyčioje, o nedidelius vieno manualo vargonus meistras

⁶¹ Latvijos vargonų restauratoriaus Melbārdžio informacija. Yra žinoma, kad Skerstenas priklausė Rygos vargondirbių susivienijimui (kiti šio susivienijimo nariai – Herbert Kolbe, Aleksandrs Krāns, Janis Dūrējs).

⁶² Rimantas Gučas, *op. cit.*, p. 500.

GIRĖNAS POVILIONIS. VARGONDIRBYSTĖS MENAS ŽEMAIČIŲ
VYSKUPIJOJE: TRADICIJOS IR GYVASIS PAVELDAS

VIEKŠNIŲ BAŽNYČIOS VARGONAI Girėno Povilionio nuotr.

pastatė Karsakiškio (~1905), Pakalnių (~1910) bei Kazliškio (1913) bažnyčiose⁶³. Šis meistras vargonuose naudojo pneumatinę traktūrą ir kėgelines oro skirstymo dėžes.

Su C. P. O. Herrmannu glaudžiai susijęs vienas žymiausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos vargonų meistrų **Juozapas Radavičius** (Józef Rodowicz, Rudowicz, Rodawitz, Rudavičius, ~1835 – ~1908)⁶⁴. Jis mokėsi ir dirbo latvių meistro dirbtuvėje iki 1860 m. Vėliau beveik dešimt metų savarankiškai dirbo Kurše (Latvija). Kadangi dažniausiai vargonų meistrai, pasirašydami savo pagamintuose instrumentuose, po pavardės nurodydavo, iš kur atvykę, Alūkstos (latv. *Ilūkste*) bažnyčios

⁶³ 2000 m. Kazliškio bažnyčia ir vargonai sudegė.

⁶⁴ Radavičius gimė Tukume (dab. Latvija), tikslios gimimo ir mirties datos nėra žinomos.

vargonuose ant oro skirstymo dėžės esantis įrašas „[...] J. Roda[o?]wicz, Illuxt [...]“ liudija, kad Radavičius vargonų statymo metu galėjo turėti dirbtuvę (arba būti apsisostojęs) Alūkstos miestelyje pietryčių Latvijoje⁶⁵.

Apie 1870 m. Radavičius atvyko į Vilnių, kur įkūrė savo dirbtuvę. Iš viso Lietuvoje, Latvijoje ir Baltarusijoje žinoma daugiau kaip 30 Radavičiaus dirbtuvėse pagamintų vargonų, kurių dauguma išliko. Radavičiaus darbo kokybė liudija apie aukštą vargonų meistro kvalifikaciją – instrumentai sumeistraiuti profesionaliai, mechanika suprojektuota sumaniai.

Manoma, kad Lietuvoje pirmieji Radavičiaus žingsniai susiję su Joniškiu, kur 1859 m., dar dirbdamas pas C. P. O. Herrmanną pameistriui, jis montavo naujus vargonus⁶⁶. Seniausi žinomi Radavičiaus vargonai buvo pastatyti Latvijoje 1864 m. Bebrenės bažnyčioje (dabar Alūkstos savivaldybė). Tai – nedideli 12 registrų vargonai, tačiau su dviem manualais ir pedalais. Šių vargonų registro *Trompete 8'* dirbinimo būdas panašus į C. P. O. Herrmanno braižą. Tikėtina, kad Radavičius turėjo ryšių su Prancūzija ir galbūt ten tobulinosi, nors rašytiniais šaltiniais pagrįstų žinių nėra aptikta. Tačiau tai paaiškintų jo instrumentams būdingus prancūzų romantizmo subtilumus – ypač gausų prancūziško stiliaus liežuvėlinių registrų chorą, sudėtingos Barkerio duplelių sistemos naudojimą manualinių klaviatūrų traktūroje. Tai akivaizdu Kauno arkikatedros didžiuosiuose vargonuose (1882–1896), o Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vargonų fasadas (1905) tiksliai atkartoja Paryžiaus Šv. Magdalenos bažnyčios vargonų fasadą.

1878 m. Indros (Latvija) katalikų bažnyčioje Radavičius naujus vargonus statė jau kaip Vilniaus meistras⁶⁷ Iš kitų žymesnių vargonų, sta-

⁶⁵ Žr. „Bebrenės katoļu baznīcas ērģeles“, in: *Latvijas ērģeļu katalogs* (Latvijos vargonų katalogas), [interaktyvus], in: http://www.music.lv/lek/bebrene_main.htm, (2013-12-12).

⁶⁶ Joniškių bažnyčios vargonų vienos oro dėžės viduje yra įrašas su meistro Juozapo Radavičiaus pavarde. Su Joniškių bažnyčios vargonais susijęs dar vienas Latvijos meistras – Mārtiņš Krēslīņš (Martin Kresling, 1852–1911) iš Jēkabpīlio, vienas produktyviausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Latvijos vargondirbių. Jis 1902 m. vargonus perkėlė į naująją Joniškių bažnyčią (Rimantas Gučas, *op. cit.*, p. 200).

⁶⁷ *Przegląd katolicki*, Warszawa, 1887, p. 504.

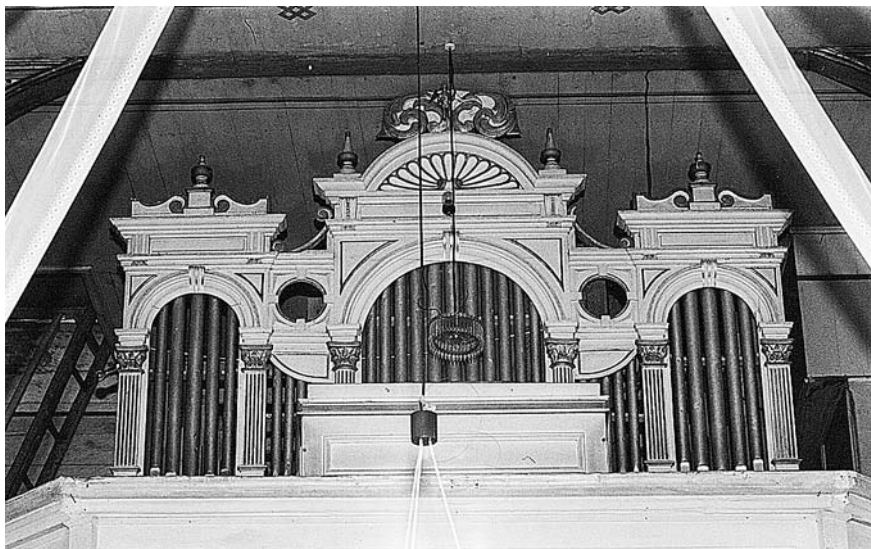
tytų tuometinėje Žemaičių vyskupijoje, minėtini instrumentai Kauno arkikatedroje (1896), Panevėžio Šv. apaštalų Petro ir Povilo (1887), Vabalninko (1890), Viduklės (1883), Klovainių (1884) bažnyčiose, o Žemaičių Kalvarijos bazilikoje jo statytus vargonus užbaigė kiti meistrai (1905–1910). Vilniuje Radavičiaus statyti vargonai fragmentiškai išliko Bernardinų (XX a. pr.) bažnyčioje, o Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčioje (1905) sukurti vieni paskutinių šio meistro instrumentų.

Nemažai Žemaičių vyskupijos bažnyčių vargonų atnaujino meistras **Jonas Garalevičius** (1871–1943)⁶⁸. Yra žinoma, kad nuo 1884 m. vargondirbystės amato Garalevičius mokėsi Barnimo Grünebergo (1828–1907) įmonėje Ščecine (Lenkija). Su šiuo meistru Garalevičius tikriausiai susipažino Liepojoje, nes pastarasis tuo metu rekonstravo didžiuosius Liepojos Švč. Trejybės bažnyčios vargonus (rekonstrukcija baigta 1885 m.). Gali būti, kad prie Liepojos vargonų pameistrių dirbo ir Garalevičius. 1898 m., būdamas jau diplomuotas vargonų meistras, jis grįžo į Kauną ir įkūrė savo vargonų dirbtuvę, kuri sunaikinta per Pirmąjį pasaulinį karą (skelbimuose periodinėje spaudoje Garalevičius ją vadino „Fabrika muzikos instrumentų“).

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS BAZILIKOS
VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

⁶⁸ Jonas Garalevičius gimė 1871-01-21 Žalpiuose (Raseinių r.), mirė 1943-04-10 Kaune (palaidotas Žalpių kapinėse). Vargonų amatu susidomėjo būdamas vos 13 metų, kai gyvendamas Rygoje išgirdo žymiųjų Rygos katedros vargonų pašventinimo koncertą, o vėliau – kai dirbo raštininku Tukumo pilyje pas kunigaikštį Paulių Lieveną. Garalevičius yra pirmasis lietuvių vargonų ir kitų muzikos instrumentų meistras, reiškėsis akademinėje mokslinėje veikloje: parašė tris skambinimo citra ir kanklėmis vadovėlius (visi išleisti 1910 m.), keletą straipsnių apie vargonus ir kankles; lietuvių vargonininkų ir meistrų žodyne siekė įtvirtinti lietuviškai išverstą vargonų įrenginių terminologiją.

PLATELIŲ BAŽNYČIOS VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

1898–1914 m. Garalevičius pastatė bei rekonstravo apie 100 vargonų: Žemaičių vyskupijoje (Želvoje 1898 m., Šiluvoje 1902 m., Veliuonoje ir Plateliuose 1909 m.), kituose Lietuvos regionuose (Lazdijuose apie 1903 m., Simne 1911 m.), Lenkijoje (Seinų katedroje 1907 m.), Latvijoje⁶⁹, Baltarusijoje. Be to, 1901–1914 m. savo dirbtuvėje Kaune jis pagamino kelis šimtus styginių instrumentų (15–25 stygų citrų su 3 arba 6 klavišais, 12 stygų suvalkietišku kankliu). Garalevičius vargonus beveik visada statė su mechanine traktūra ir sklendinėmis oro skirstymo dėžėmis, tik vieni – Veliuonos bažnyčioje – turi pneumatinę traktūrą ir kėgelines oro dėžes.

Savamokslis vargonų meistras **Martynas Masalskis** (1858–1954)⁷⁰, Leipcige tobulinęs žinias, Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse pastatė apie 50 vargonų ir 550 fisharmonijų. Pradžioje dirbtuvę Masalskis turėjo

⁶⁹ Kurioje tiksliai Latvijos bažnyčioje Garalevičius tvarkė ar statė vargonus, istoriografijoje nėra minima.

⁷⁰ Martynas Masalskis gimė Baukių k. (Raseinių r.).

Ariogaloje, vėliau ją perkėlė į Panevėžį. Žemės ūkio parodose Kaune 1904 m. ir 1905 m. už parodytus vargonus Masalskio dirbtuvė buvo apdovanota sidabro medaliu. Kaip ir daugelis XIX a. pabaigos – XX a. I pusės Lietuvos vargonų meistrų, Masalskis nemažai vargonų mechanikos dalių bei metalinių vamzdžių pirkdavo iš įvairių Vokietijos bei kitų Vakarų Europos vargonų firmų, o medinius vamzdžius, oro skirstymo dėžes, dupleles ir kitas medines vargonų dalis gamindavo savo dirbtuvėje. Vargonuose Masalskis naudojo unikalias, savo paties sukurtas kėgelinės sistemos oro skirstymo dėžes.

Žinių apie Masalskio darbamąsi Latvijoje nėra, tačiau neatmestina galimybė, kad Latvijos vargondirbius jis pažinojo (jo dirbtuvė buvo Panevėžyje, o Šiaurės Lietuvoje abiejų šalių vargondirbių keliai dažnai susipindavo). Vertingiausi Masalskio vargonai stovi buvusios Žemaičių vyskupijos (Vaškų, 1887 m.; Pumpėnų, 1892 m.; Skirsnemunės, 1903 m.; Šačių, 1905 m.; Kražių, ~1910 m.) šventovėse bei anuometinės Vilniaus vyskupijos (Švenčionių, 1910 m.; Kazokiškių, 1911 m.) bažnyčiose.

Šiaurės Lietuvos (Naujosios Žagarės, Šiaulėnų) bažnyčiose yra išlikę XIX a. II puse datuojamų vargonų, kurių autorystė nenustatyta. Tačiau jų instrumentuose pastebima C. P. O. Herrmanno ir Radavičiaus vargonams būdingų bruožų. Pavyzdžiui, Naujosios Žagarės bei Joniškio bažnyčių vargonuose registro *Posaune* laisvų liežuvėlių sistema yra vienoda (horizontaliai sumontuotų liežuvėlių ir medinių rezonatorių gamybos būdas). Šių dvejų vargonų registro *Trompete* vamzdžių gamybos būdas artimas Radavičiaus pirmiesiems žinomiems vargonams Bebrėnės bažnyčioje – vamzdžiai su aukštais cinkiniais kelmiais. Žagarės vargonų griekloje esančių registru jungiklių galuose, kaip ir Bebrėnės vargonuose,

MEISTRO MARTYNO MASALSKIO
DIRBTUVĖS EMBLEMA.
Girėno Povilionio nuotr.

SKIRSNEMUNĖS BAŽNYČIOS VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

yra įgilinta vieta odiniams registrų pavadinimų įdėklams. Beveik identiška Bebrenės vargonams ir Žagarės instrumento traktūra – griežykloje esančių medinių velenėlių forma ir dirbinimo būdas. Taigi gali būti, kad Žagarėje stovi Radavičiaus instrumentas, nes vargonai datuojami apie 1865 m.⁷¹ Beje, yra žinoma, kad tais pačiais metais Radavičius naujus vargonus pastatė Subatės (Latvija) katalikų bažnyčioje.

Po Pirmojo pasaulinio karo vargonų statyba tapo labiau pramoninė, vargonai dažnai būdavo surenkamai iš įvairių Vakarų šalių specializuotų vargonų dalių įmonių.

⁷¹ Naujosios Žagarės bažnyčios 1865 m. vizitacijos aktas, in: *LVA*, f. 669, ap. 3, b. 896, l. 101.

TELŠIŲ KATEDROS VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

Vienas ryškesnių pavyzdžių Žemaitijoje – Šiauliuose gyvenęs čekas **Otto Kratokvilas** (minimas 1930–1939 m.). Jo vargonai išliko Ukmergės (1930), Anykščių (1932), Kurtuvėnų (1932), Kalnalio (~1935) bažnyčiose, Telšių katedroje (1938), Darbėnų (1939) bažnyčioje. Kaip ir daugelis XX a. I pusės vargonų meistrų, dirbusių Lietuvoje, jis metalinius vamzdžius bei įvairias mechanikos dalis pirkdavo Vakarų Europoje, o medines dalis darydavo pats. Kratokvilo vargonuose traktūra beveik visada pneumatinė. Jo vargonai pagaminti iš fabrikinio pusgaminių, todėl nėra įdomūs kaip vargondirbystės amato pavyzdžiai.

Bruno Goebelio (1860–1944) firma XX a. I pusėje buvo viena garsiausių anuometinėje Vokietijoje – Karaliaučiuje. Šioje garsioje firmoje buvo sukurta keleri šimtai vargonų, kurių nemažai išliko Lenkijoje, Latvijoje, Lietuvoje. Žemaitijoje svarbiausi minėtini jo darbai Švėkšnos (1906), Šilalės (1912), Kretingos pranciškonų (1925, neišliko), Akmenės (1935) bažnyčiose. Goebelio dirbtuvės pastatai Antrojo

ŠVĖKŠNOS BAŽNYČIOS VARGONAI. Girėno Povilionio nuotr.

pasaulinio karo metu buvo sugriauti. Po karo ši vargonų firma, kaip ir visas Karaliaučiaus kraštas, nebeatsitiesė. Lietuvoje (įskaitant Klaipėdos kraštą) Goebelis pastatė ir perstatė daugiau nei 40 vargonų. Dauguma jų racionaliai suprojektuoti, o profesionalių amatininkų sumeistrauti vamzdžiai ir mechanika liudija apie gerą vargonų firmos vardą.

Apžvelgus Žemaitijoje dirbusių meistrų geografinę įvairovę, išlikusių istorinių vargonų stilistinę gausą, galima teigti, kad šios Lietuvos dalies vargonų kraštovaizdis yra vienas įdomiausių: nuo seniausių veikiančių Lietuvos vargonų Kretingos bernardinų bažnyčioje (XVII a. pab.), didžiausių išlikusių Vilniaus meistro Jantzono vargonų Tytuvėnų bažnyčioje, paskutinių Lietuvoje sukurtų vėlyvojo baroko vargonų Varnių katedroje bei Eigirdžių ir Žemalės bažnyčiose, ankstyvojo romantizmo stiliaus vargonų Žagarės ir Joniškio šventovėse, iki vėlyvojo romantizmo instrumentų Šiluvos, Platelių, Kražių, Šačių, Švėkšnos bažnyčiose, Telšių katedroje ir kt. Tokio įvairiaspalvio vargonų paveldo išsaugojimą tikriausiai lėmė gana konservatyvus žemaičių požiūris į naujoves ir noras išsaugoti protėvių dvasia alsuojančią senųjų šventovių aurą.